

[B] **JAN ELBURG, DICHTER MET EEN JANUSKOP?**

Jan G. Elburg (1919-1992) behoorde tot de Vijftigers, de jonge hemelbestormende dichters die in de jaren na de Tweede Wereldoorlog – eigenlijk pas vanaf 1949 – de traditionele poëzie van gevestigde literatoren van het podium vaagden. Hij, Elburg, wordt althans altijd in dat rijtje roemruchte namen genoemd dat begint met Lucebert, Kouwenaar, Campert en Claus; oude foto's bevestigen zijn aanwezigheid aan het front van de Vijftigers op cruciale “historische” momenten. Maar zijn werk? Ja, het staat in alle bloemlezingen van destijds, maar daarbuiten is het geen eigen leven gaan leiden zoals dat van genoemde geestverwanten. Zelf moet ik van die laatsten zowat alle bundels in huis hebben, dubbelop, want compleet met het verzameld werk, maar van Elburg solo bezit ik niets. Ook wil me van hem niet één gedicht, zelfs niet één ijzersterke regel te binnen schieten. Elburg bestaat ook voor mij kortom alleen als historische figuur. Is dat terecht? Heb ik – heeft de literatuurgeschiedenis – hem schromelijk onderschat? Is het tijd voor een herwaardering?

In elk geval is er nu een goede gelegenheid om een begin van een antwoord op die vragen te formuleren. Uitgeverij Meulenhoff brengt tegelijkertijd drie op analoge manier vormgegeven boeken op de markt die om een hernieuwde kennismaking vragen. Om te beginnen een biografie, de eerste – tevens, de voorspelling lijkt me niet gewaagd, de laatste. Daarvoor tekent Jan van der Vegt, die zijn sporen als biograaf verdiende met boeken over Hans Andreus (ook een minder opvallende Vijftiger), Adriaan Roland Holst en

Hendrik de Vries, beiden uit wat traditioneler hout gesneden.

Het werk aan dit boek bracht Van der Vegt, naar eigen zeggen, terug in de sfeer van de Vijftigers. Aantrekkelijk was het bovendien omdat hij geen voet hoefde te verzetten om aan het benodigde materiaal te komen, aangezien zich dat op één plek, in Elburgs Haarlemse woning, bevond. Elburg was een verzamelaar, onder meer van plastic afval en pistolen, hij had zelfs, hoewel communist, een abonnement op het door oud-nazi's vol gepende *Deutsches Waffen Journal*. Niets verdween in de vuilnisbak of de versnipperaar, zodat de biograaf kon beschikken over "vele honderden brieven (van uitgaande brieven maakte hij doorslagen of fotokopieën (...), een overvloed aan manuscripten van gepubliceerd en ongepubliceerd werk, persoonlijke documenten, foto's, knipsels over alle denkbare onderwerpen". Daartoe behoorde ook het overvloedige materiaal voor een autobiografie waaraan Elburg niet meer is toegekomen, een soort vervolg op zijn in 1987 gepubliceerde terugblik op de beginjaren van de Vijftigers, *Geen letterheren*, een titel die ironisch verwijst naar een beroemd gedicht van Lucebert. Het is duidelijk: Elburg wilde een ereplek in de literatuurgeschiedenis, ook al moest hij daar zelf voor zorgen.

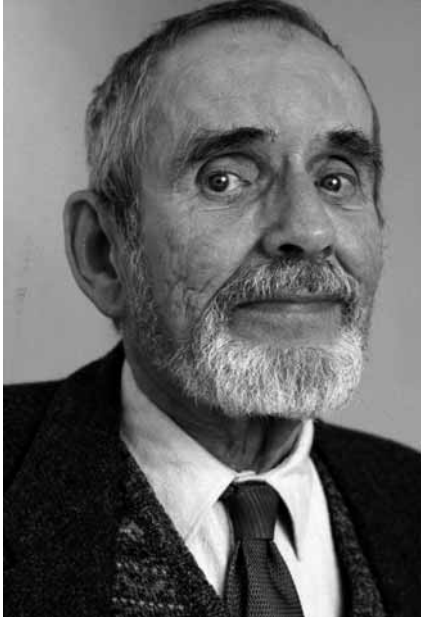
Tegelijk met de biografie verscheen een eveneens door Van der Vegt samengestelde bloemlezing uit de gedichten van Elburg, *Ik zie scherper door de taal*, en een door Siem Bakker bezorgde editie van de correspondentie van Elburg met zijn vriend Koos Schuur, die ook tot de Vijftigers behoorde, althans voorkomt in *Atonaal*, maar wiens werk veel traditioneler zij het niet per se kwalitatief minder is dan dat van zijn meer experimentele bentgenoten. Het grootste deel van de correspondentie danken we aan het feit dat Schuur in 1951 naar Australië emigreerde, onder meer vanwege een conflict met de stalinist Theun de Vries, en daar zijn heimwee naar Holland in lange epistels aan "Elb" van zich afschreef. Curieus is dat Schuur zich uitleefde in Joyce-achtig proza, dat soms verrast maar toch vooral gewild en melig aandoet. Dan lees ik liever een kleine selectie uit zijn bescheiden poëzie, bijvoorbeeld het gevoelige 'Het kind en ik'.

Van der Vegt is erin geslaagd een goed leesbaar en overzichtelijk beeld te geven van Elburgs leven,

hoewel hij naar mijn gevoel vaak te veel uitleg geeft. Dat betreft, in het algemeen, uitgebreide passages met historische en cultuurhistorische achtergrondinformatie waarvan verwacht mag worden dat de lezer die allang kent, soms ook toevoegingen in de vorm van clichématige adjectieven of commentaarzinnen. Zo lezen we, alsof het nieuws betreft, dat de Duitse nationaalsocialisten het droombeeld koesterden van een "Groot-Germaans Rijk voor alle raszuivere volken, met Duitsland aan het hoofd". En om het misverstand te voorkomen dat kamp Mauthausen een vakantieoord was, noemt Van der Vegt het zekerheidshalve "het verschrikkelijke kamp Mauthausen", zoals hij ook, uit angst niet voldoende duidelijk te zijn geweest, de aanzwellende muziek levert zelfs *na* een op zich boeiende passage over een huiszoeking van de Grüne Polizei bij de in het verzet actieve dichter, bij wie "onder de vloer (...) ook nog stenguns verborgen" waren: "De spanning moet bij zo'n controle haast ondraaglijk zijn geweest."

Het levensverhaal van de in Zeeland geboren en in Amsterdam opgegroeide Elburg wordt vooral eind jaren dertig interessant. Dan, in 1938, bezoekt hij de Internationale Tentoonstelling van het Surrealisme in een galerie aan de Keizersgracht, hij is er compleet van ondersteboven. Op deze eerste surrealistische manifestatie in Nederland, met happening en allerlei absurdistische poespas, was werk te zien van Ernst, Arp, Dali, Tanguy, Picasso, Klee en vele andere hier tot dan volslagen onbekende grootheden; grotere overzichtstentoonstellingen van onder meer Picasso en Klee zouden hier pas na de oorlog in Sandbergs Stedelijk Museum te zien zijn. De pers reageerde met spot en hoon. Elburg daarentegen, negentien jaar oud, schreef een enthousiast stuk in het *O.G. Nieuws*, het clubblad van oud-leerlingen van de school waar hij een jaar eerder zijn eindexamen had afgelegd.

Toch zou hij pas een paar jaar later, in 1941 / '42, nog altijd ruimschoots voor de geboorte van de Vijftigers en de oprichting van Cobra, een reeks gedichten schrijven waarin hij de schok van het surrealisme probeerde te verwerken: *Kwikzilveren sokophouders en hikkende geheelonthouders*. Van der Vegt wijst op parallellen tussen kunstwerken en daaraan refererende dichtregels, maar de lezer die dat in de bloemlezing wil controleren komt vreemd

Jan G. Elburg, Foto Chris van Houts.

genoeg bedrogen uit: geen van de surrealistische gedichten waar de biograaf naar verwijst, komt in de bloemlezing voor. Even vreemd is het dat Elburg, die zoals gezegd elk beschreven snippertje papier bewaarde, juist deze gedichten kwijtraakte, om ze pas in 1981 terug te vinden, waarna ze vijf jaar later voor het eerst in de verzamelbundel *Vroeger komt later* werden gepubliceerd.

De verklaring voor die slordigheid, gesteld dat het dat was, kan zijn dat Elburg dat geëxperimenteer niet erg serieus nam, niet meer dan een lichtzinnige entr'acte tussen de in elk geval qua vormvastheid meer eisende traditionele poëzie die hij tot dan had geschreven. Dat betrof kalm deinende, ouwelijk aandoende sonnetten waarin weinig tot niets te bespeuren valt van de niet geringe oorlogservaringen die hij inmiddels toch ook had opgedaan.

't Is vreemd maar ik ben kalmer dan ik was:
Ik weet 'k ben van de muze en van jou verlaten,
't Is binnen koud en buiten liggen straten
Die woestenijen zijn van plas tot plas,

Maar 'k heb nog troost in wijnfles en in glas
En zekerheid dat, mocht ook dit niet baten,
't Voorbije toch iets moois heeft nagelaten:
De oude verzen die 'k vanavond las.

'k Zou dan ook nooit de dood uit wanhoop zoeken.
Maar als hij kwam, ontving ik hem getroost:
Ik zou mijn glas nog heffen tot een toast
Op hem, op jou, de muze en mijn boeken,
Mijn jas omslaan en door den regennacht
Hem volgen tot het veer waar Charon wacht.

Het zijn dit soort regels die Lucebert ruim tien jaar later op het oog moet hebben gehad toen hij "vredig Nederland" de wacht aanzegde en beloofde, met zijn "kameraden", "de blote kont der kunst te kussen onder uw sonnetten en balladen". Eén van die kameraden, zij het met wederzijdse reserve, was Jan Elburg.

Voor de verwoording van de "zwerende ervaring" die Lucebert de conventionele poëzie dreigend in het vooruitzicht stelt, had Elburg, meer dan de andere, jongere Vijftigers, inmiddels tegen wil en dank het nodige meegemaakt. Kort voor de oorlog opgeroepen voor het leger, waar hij het verrassend genoeg reuze naar zijn zin had, raakte hij op 10 mei aan de IJssel betrokken bij zware gevechten met troepen van de SS. Hij schoot meerdere Duitsers dood, werd na de capitulatie als gevangene afgevoerd naar een stad dicht bij het huidige Stettin (Polen), maar ook weer snel vrijgelaten. Later meldde hij zich voor het gewapende verzet en knapte pittige klussen op voor een knokploeg. Toch schreef hij begin '44 nog traditionele, symbolistische sonnetten met katholieke trekken, waarin hij nadrukkelijk positie kiest in de ivoren toren van zijn zolderkamer: "Hier waar de stad zijn bulten als een hemel / Verheft gaan honderd wijzen door de nacht / Vanuit mijn kamer, dicht bij de hemel, / Tot waar de verre moedermaagd mij wacht."

Na de oorlog zou hij de ivoren toren verruilen voor de "rode vuisten" van de communisten ("de toekomst ligt in de vuisten / van het proletariaat"), publiceerde hij experimentele poëzie in het tijdschrift *Het Woord*, rekende af met Roland Holst, werd leraar aan de Rietveldacademie, maakte assemblageschilderijen en fotomontages, had talloze, door zijn biograaf breed uitgemeten affaires

met vrouwen, werd schrijver van reclameteksten (het pientere pookje van het Dafje komt bijvoorbeeld uit zijn koker), maar publiceerde even makkelijk weer traditionele poëzie van oudere datum. Van der Vegt noemt hem “een dichter met een januskop”, je zou op grond van het door hem geschetste portret ook kunnen zeggen: een aarzelende dichter zonder eigen stem, misschien daardoor een man met een minderwaardigheidscomplex, een humorloze botterik vaak met rancuneuze trekken. En kleinzielig was hij ook nog: toen Lucebert vermomd als Keizer der Vijftigers naar het Stedelijk Museum optrok weigerde hij in diens gevolg als “piekenier” op te treden.

Voor een gefundeerd antwoord op de eerder gestelde vraag naar het belang van Elburgs poëzie ontbreekt hier de ruimte. Maar ik durf wel alvast te beweren dat ik nu begrijp waarom ik er nagenoeg geen herinneringen aan had: die poëzie is, ondanks een aantal geslaagde gedichten vooral uit zijn laatste periode, toch, in vergelijking met dat van de genoemde, authentiekere Vijftigers, van een aanzienlijk geringer soortelijk gewicht.

CYRILLE OFFERMANS

JAN VAN DER VEGT, *De man met de drietand. Leven en werken van Jan G. Elburg 1919-1992*, Meulenhoff, Amsterdam, 2012, 492 p.

JAN G. ELBURG, *Ik zie scherper door de taal. Een bloemlezing uit zijn gedichten*, samengesteld en ingeleid door Jan van der Vegt, Meulenhoff, Amsterdam, 2012, 255 p.

KOOS SCHUUR EN JAN G. ELBURG, *Een halve eeuw vriendschap. Twee Vijftigers in brieven*, bezorgd door Siem Bakker, Meulenhoff, Amsterdam, 2012, 392 p.